

Miroslav DOLENEC

Grgur Karlovčan — pjesnik poniženih i uvrijeđenih

Tridesetoga rujna 1942. izgubio je život u ustaškom logoru Stara Gradiška pjesnik, revolucionar i prozni pisac Grgur Karlovčan. Rodio se u podravskom selu Kalinovcu 11. ožujka 1913. Otac mu, ratar, ostavio je kosti na ratištu Galicije, a mati se preudala u Čepelovac odakle dječak pješači u Građansku školu u Đurđevcu. Nakon završene škole u Đurđevcu odlazi na kratko vrijeme u Beograd, a zatim se upisuje u pakračku preparandiju. Druge godine preparandije umlao što nije istjeran iz škole, jer namjerno mijenja naslov školske zadaće »Tko radi, taj ima« u »Tko radi, taj nema.«

Treći razred preparandije pohađa u Zagrebu. Ovdje se potpuno izgrađuje u socijalnog borca. Tu upoznaje Ivana Gorana Kovačića i Vinka Šonjaru. Javlja se pjesmama i pripovijetkama u srednjoškolskom listu »Mladost«. Učesnik je u izdavanju poznate publikacije »Srednjoškolci govore«. On i Šonjara su pod neprestanom policijskom pritiskom. Moraju prijeći u karlovačku preparandiju, a nakon mature su odležali 14 dana zatvora u zagrebačkoj policiji, jer su okrivljeni za letke koji su se pojavili u školi.

Vojni rok Karlovčan je odslužio u Bileći, a onda živi u Kalinovcu, Đurđevcu i Čepelovcu, čekajući učiteljsko mje-

sto i bavi se književnim radom. U proljeće 1933. izdaje svoju prvu zbirku pjesama »Srce nad ravnicom«, koji tiska u Đurđevcu u bivšoj Weinerovoj tiskari. Svoje pjesme i prozu objavljuje u »Hrvatskoj reviji«, »Selu i gradu«, »Književniku«, a kasnije i u svim lijevim listovima koji su se između dva rata pojavljivali ili bili zabranjivani u našoj zemlji.

Godine 1934. izdaje također u Đurđevcu brošuru »Problem škole rada«, a 1936. dobiva učiteljsko mjesto u hercegovačkom mjestu Tasovčićima. Tu piše, između ostalog, i roman iz života hrvatske Podravine »Natopljene brazde«, koji izdaje »Binoza« 1939. Drugu zbirku pjesama, »Lice dana«, izdaje u Zagrebu 1940. godine.

Posebnu društveno-političku i kulturno-prosvjetnu angažiranost pjesnik je razvio kroz dvije javne institucije u Tasovčićima: Narodnu čitaonicu i Seljačko kolo. Ove institucije odnosno organizacije odigrale su značajnu ulogu na propagiranju lijevih ideja u narodu ovog kraja. Njihov rad ne može se ni zamisliti bez prisustva pjesnika Grgura Karlovčana. Bio je član uprave i jedne i druge organizacije, redovan učesnik svih sastanaka i dogovora. Njegovim zalaganjem formirana je knjižnica s najvećim knjižnim fondom u Čapljinskom kraju. Daje inicijative organiziranja književnih večeri. U povijesti mjesta Tasovčića to su bile prve manifestacije takve vrste. Za potrebe društva nabavio je radio-prijemnik, a organizira i slušanje vijesti preko Radio Moskve.

Narodna čitaonica brojila je oko sedamdeset redovnih članova. Odlukom bana Primorske banovine rad Narodne čitaonice bio je zabranjen. Na inicijativu Grgura Karlovčana vlastima u Čapljini upućena je molba sa zahtjevom da se odobri rad novog društva pod imenom Seljačko kolo. Na opće čuđenje rad Seljačkog kola bio je dozvoljen. Preko Narodne čitaonice, a kasnije preko Seljačkog kola, održavale su se javne kulturno-umjetničke priredbe u Tasovčićima i Čapljini. Repertoarska politika i režija bile su najvećim dijelom u rukama Grgura Karlovčana. Zimi 1938. godine, poslije održa-

ne priredbe u Čapljini, sokolsko rukovodstvo optužilo je pjesnika vlastima da bijaše inicijator trganja slike kralja Aleksandra.

Uz društveno-politički rad pjesnik se i dalje intenzivno bavi književnim radom. Svi njegovi radovi nosili su u sebi crtu napredne, buntovne, socijalne literature. Radi u teškim materijalnim prilikama. On i njegovi prijatelji prodavali su sami primjerke njegove knjige »Natopljene brazde« u Čapljinskom kraju.

U jesen 1940. godine pjesnik je kao rezervni oficir pozvan u vojsku u 29. p.p. u garnizon u Trebinje. Obavljao je dužnost pukovskog poštara, a kasnije komandira pješadijskog voda. Ponovo je pozivan u rezervu. Raspad i kapitulacija stare Jugoslavije Karlovcana je zahtjevala u garnizonu u Nevesinju.

Slijede, zatim, događaji koji su od Evrope napravili opću klaonicu. Slom stare Jugoslavije, raspad i rasulo, dizanje narodnog ustanka, osnivanje zlo-mrske tvorevine zahuktalih koljača, takozvane NDH, ubrzano osnivanje gubilišta u kojima će se za kratko vrijeme naći sva lijevo orijentirana i slobodoljubiva inteligencija — srpska, hrvatska, muslimanska, bez razlike čija i koja — i s njom naravno i pjesnik i revolucionar Grgur Karlovcan. Kad smo već tu, neće biti zgoroga spomenuti da je Grgur Karlovcan jedan od osnivača partijske ćelije u Đurđevcu. (Pored Karlovcana njeni su osnivači Mato Kudumija, književnik iz Đurđevca, Stjepan Markač, seljak i vlasnik malog dućana na Peskima u Đurđevcu, u predjelu nazvanom Mala Moskva). Kao jasno opredijeljen i progresivan intelektualac, Grgur Karlovcan je uvijek na nišanu. U proljeće 1942. godine je uhapšen. Nakon nekoliko mjeseci provedenih u zatvoru u Petrinji, gdje je napisao zbirku pjesama »Tamnica« koja se izgubila, odveden je u ustaški logor Stara Gradiška, ali je otkriven i zatvoren u samicu logorske nastambe. A evo kako Karlovcanov suborac i drug po peru Mato Kudumija opisuje posljednje trenutke pjesnikova života: »... Čekajući jednoč u predvečerje na svoj obrok pred kuhinjom, opazim neku gužvu kod Ka-nastambe.

— Uхватili su uču u Bosanskoj Gradiški — rekao je netko.

Dokora sam otišao na rad u Bosnu. Grgur je ostao u samici dva mjeseca. Cuo sam da su ga ustaše namjeravale pustiti. 'Pa učitelj je, trebat će kad padne boljševička Rusija — uvidjet će svoju zabludu i promijeniti pravac...' No zapovjedniku logora bilo je ime Mile. A na dan 29. rujna je Miholje. Ustaše su priredili pijanku. Krvavi svečar pregledao je samice i naredio da se Grgur Karlovcan premjesti u logorsku klaonicu — u bolnički podrum. I ujutro je drug iz moje ćelije prao krvavi beton...«

Životni put i književno djelo Grgura Karlovcana prekinuti su u početku svog razvoja, ostavši u fragmentu. Razvoj ovog književnika teкао je polagano. Bio je to uporan i mučan uspon prema cilju. Svoj pjesnički i ljudski credo Karlovcan počinje ispovijedati upravo u vrijeme kad su na osnovi Zakona o zaštiti države započeli politički progoni svih naprednih i slobodoljubivih ljudi. Tih godina zatvoreno je i ubijeno niz rukovodilaca KPJ, a u isto vrijeme se afirmirala i takozvana socijalna literatura, njena najznačajnija pera: Miroslav Krleža, Stevan Galoža, August Cesarec, Ognjen Prica, Jovan Popović...

O književnom stvaralaštvu Grgura Karlovcana nije još rečena definitivna riječ, nisu donesene presude i ocjene koje bi njegov domet stavile na ono mjesto koje mu prema općim estetskim kriterijima i valorizaciji pripada, koje je svojim vremenski ne dugim stvaranjem zaslužilo. Boreći se neprestano s bijedom i neimaštinom i izlažući se opasnostima zbog svojega revolucionarnog rada, vječno proganjen, saslušavan i sumnjičen, pod prismotrom policije, hapšen i zatvaran — Grgur Karlovcan nije imao vremena da svom književnom radu pokloni punu pažnju, da izradi svoj vlastiti stil, izbrusi rečenicu do virtuoznog jednog Jovana Dučića, Vladimira Vidrića ili Antuna Gustava Matoša. Porijeklom iz kraja gdje se ne govori književnim jezikom (rođen u Kalinovcu gdje se govori kajkavskim, ili nekom mješavinom kajkavskih govora s primjesama štokavskih govora

starih krajišnika koji ovdje imaćahu svoju patrolanu), zatim netemeljito školovanje zbog »bokčije«, stalno seljkanje iz škole u školu kao rezultat neslaganja i nemirenja s postojećim stanjem u društvu u kojem jedni imaju previše, a drugi se koprcaju u dugovima, bore se za goli život — sve je to ostavilo vidljiva traga i u Karlovčanovu književnom radu. Zarana se već opredijelio da bude pjesnik siromaha, beskućnika, prosjaka, poniženih i obespravljenih, da bude skoroteča pravde i boljih socijalnih odnosa među ljudima, da bude rapsod golotrbih i gladnih, zagovornik »oca koji je donio u grad bolesno dijete«, da poput nekog ukletog notariusa bilježi crtice o »Rumenki«.

Mogli bismo mu s estetskog i literarnog stanovišta prigovoriti mnogo toga. Lako bismo ustanovili da mu je jezik siromašan, natrunjen dijalektalizmima. Gdje kad kajkavizme upotrebljava u upravnom govoru i tu oni imaju svoje opravdanje, jer dočaravaju domestikalni koloritet, ambijent u kojem se razvija radnja. Kad ih upotrebljava u opisu, u razvijanju radnje ili u tretmanu fizičkom ili psihičkom pojedinih lica ili karaktera, onda oni strše i možemo mu ih upisati u minus. Fraza mu je neujednačena, raznolike dužine, temperatura rečenice je različita, tonus u radnji u romanu (»Natopljene brazde«) čas veći, čas manji. I kolikogod mu jezik bio ovakav ili onakav, stil brušen ili razbarušen, rečenica glatka ili hrpava, njemu se jedno nikako ne može poricati: iz svakog njegova retka i svakog stiha progovara istinski umjetnik, iz svega viri sirovi i jaki umjetnički instinkt, iz svega izvire istina o malom i pogaženom čovjeku, po njemu, duhovito, narod se i dijeli na: donji narod Povuci Potegni i na gornji koji se zove Gazda Sisavac.

Književni rad Grgura Karlovčana razvijao se na nekoliko kolosjeka, interesi literarni su mu dakle različiti. Po onome što je iza njega ostalo, što je napisao u svom kratkom vijeku napunivši jedva trideset godina života, možemo njegov književni rad podijeliti na:

- a) poeziju na štokavskom i u dijalektu;
- b) prozni rad i to navlastito kraće proze;
- c) rad na romanu — jedini roman »Natopljene brazde«;
- d) bavljenje teorijom pedagogije.

O piscima i pjesnicima koji su obavili jači utjecaj na razvoj i na oblikovanje literarnog mišljenja kod Grgura Karlovčana teško je govoriti. Na mjestima, naročito u opisima pejzaža, prirode, ambijenta i situacija osjeća se krležijanska jasnost i žar, neobuzdanost i paklena silovitost u prelijevanju slapova boja, zvuka i mirisa, emocionalno zasićene gromade podražaja sipaju se poput kaskade. Svakako, možemo pretpostaviti da mu se u lektiri nalazio i Gorki, i Čehov, Gogolj. U toplini i neposrednosti koja se ogleđa u nekim pjesmama posvećenim rodnoj mu Podravini, vidljivo je nešto od one jednostavnosti i žara za domaću idilu koju nalazimo kod Frana Galovića. Najzad, tom pjesniku i posvećuje jedan svoj pjesnički ciklus.

Kad govorimo o stvaralaštvu Grgura Karlovčana u prozi, valja razlikovati njegove kraće prozne tekstove od jedinog mu romana »Natopljene brazde«. Njegovi kraći prozni radovi kraćeg su zaleta i daha, a često i manjeg dometa, s časnim izuzecima. Noveleta »Povratak« autobiografska je, a svojom prigušenom atmosferom podsjeća na roman »Natopljene brazde«. Baš kao i roman, ima jaku socijalnu notu. Govori o vremenu krize, prodoru tehnoloških izuma na selo i odrazima tehničkih čuda u psihama ljudi. Zrak je težak, socijalna klima i atmosfera crni i zagušljivi. »Rumenka« je topla lirski bilješka o teškom životu u Poveležju, kraju gdje pjesnik službuje. Svagdje je kravica, pa tako i u ovom škortom kamenu, predstavljala kapital pa je njeno uginuće tragedija za porodicu. Ova crtica je površno u oblikovanju temperamenata, sile mraka i sile svjetla nisu dovoljno jasno i oštro konfrontirane pa se doima kao neprodubljeni kroki. Usput rečeno, Karlovčan pokazuje manje književnog nerva, manje literarne autentičnosti kad oslikava Hercegovinu, kraj koji ne nosi u sebi od djetinjstva, kao rodnu Podravu-

Grgur Karlovčan iz Kalinovca, književnik, surađuje u naprednim listovima i publikacijama, zatočen u logor Stara Gradiška u srpnju 1942. godine, bježi, ali ponovo je uhvaćen i zaklan 29. IX 1942.

(Muzej grada Koprivnice)

nu. Mnoga mjesta a naročito završetak, topla su, prožeta emocionalnošću, lirska intonirana. Dok je otac dat samo kao slika, majka kao sukus neke romantične i plačljive dobrote, mali Šćepan razrađen je detaljnije, šire i uspješnije, oslikan je kao karakter i ostavlja utisak cjelovite književne figure. Iz piščeva pripovijedanja u »Poveležju« provijava vedar, ali i jednak humor, koji zagriža u trulo meso društveno-ekonomskih odnosa. Pripovjeka nema neke naročite književne vrijednosti, doima se kao malo bolja novinarska reportaža, jezik je suh, bez toplih metafora, ali oštrica na socijalne prilike veoma jetka.

Socijalnu bijedu, sliku podravskog sela u vremenu između dva rata, rođenje novog djeteta, sedmog po redu, kao suvišnog tereta, pjesnik daje u veoma uspješnoj noveli »Sedmo dijete«. Može se reći da je to njegov najbolji prozni tekst, jedinstven, dobro organiziran, s dobro oslikanim psihološkim stanjem jedne ojađene majke. Kao da je pjesnik poletno živnuo opisujući toplim lirskim zahvatima podravsku prirodu, njenu oporost i elementarnost, njenu toplu i srcu priraslu ljubav. U kratkim lirskim pasażima pjesnik daje besprijeekorno argumentirano unutarnje stanje jedne majke-Podravke, koja će u četrdesetoj godini života, dakle u poznim godinama, roditi. A po mišljenju te zatucane sredine u kojoj živi, voditi ljubav — makar i bračnu — grijeh je. Ona će donijeti na svijet još jedno — suvišno — dijete. I toj podravskoj majci kojoj su neljudske prilike, nečovječna društvena klima zatrovana klerikalnim zastrašivanjem o grijehu, klima koja ne priznaje ženu kao samostalan subjekt, već je tretira kao biće koje nema pravo čak ni na bračnu ljubav, teško pada ovo sedmo dijete, ova muka. Ona je preplašena, zgranuta. Piščeva opažanja su emocionalno natopljena, rečenica zgusnuta.

Psihički lomovi do kraja emocionalno zahirene i ugnjetavane žene, njezine zatamljene želje i čežnje za materinstvom i svijest o nepotrebnosti toga materinstva — sve je to dato finom akribijom, koncizno, umješno, leksički prpošno i bogato, toplo i vješto, pa-

stelnim, mekim bojama i s jasno određenim idejnim opredjeljenjem. Unutarnja pjesnička korida ojađene majke, prikračene za jednu životnu radost ljubavi izmiješane s prozračnim podravskim pejzažom, dati su u poletnom plativu, u adekvatnoj proporciji. Ova proza moderna je u svakom slučaju, jer zadire pod kožu hrapava podravskog seljaka, oslikava u jakoj ekspresiji, freskoidno njegovu surovost. Na kraju ove lirske proze, ove tople i sugestivne simfonije u prozi, muž kažnjava ženu udarcima zato što je zatiče kako iskazuje svoje izljeve majčinske ljubavi i dobrote prema djetetu. S malo umjetničkih rekvizita pjesnik uspijeva zguliti debelu koru s jednog tipičnog grubijana, prikazujući ga onakvim kakav on jeste ispod te umjetne kore: krvav i opasan kad se u njemu rastrza red, podbijen grubošću i osornošću, a u ljubavi glup i nevješt do skapavanja. Jer mu je odgojem i upornim doziranjem »pri meši« ukljukano u psihu da je ljubav i nježnost bedastoća, da je to nešto što je samo za mladež i djecu.

Crtica, »Želudac nema prozora«, premda iskrena i topla, ipak se doima blijed, poput reportaže. Misli se suho nižu, bez razigranih ekspresivnih intermeća. Sve su to sami suhi zaključci jednog progresivnog intelektualca, ali oni djeluju samo na mozak, računaju na našu spoznaju, a nikako na našu senzornu sferu. Nema dovoljno umjetničke motiviranosti ni uvjerljivosti. Tek pokoji insert zabljesne življe, umjetnički poletnije.

Priča »Na zakrpi krpa« topao je lirska kroki, uvjerljiv zapis o podravskoj stvarnosti, ali bez većih umjetničkih pretenzija. Svojom neposrednošću podsjeća na renesansne minijature i pastoralne idile s porcelanskim tanjura i šalica. Da je ideja sažetija, te da su pjesnički rekviziti zgusnutiji, ova bi lirska minijatura išla u red piščevih boljih proznih ostvarenja.

Jedini roman Grgura Karlovčana »Natopljene brazde« potresan je dokument o podravskom i uopće hrvatskom selu između dva rata, iz doba krize, nestašice novca i velikih poreza. Ima podnaslov »Roman hrvatske Podravine«, lociran je u srcu takozvane uže Podra-

vine (današnja đurđevačka i koprivnička komuna), u mjestu Kalinovcu, što se može zaključiti po prezimenima, kao i po nazivima susjednih lokaliteta, na primjer Gakovac (zacijelo Đurđevac), Virje i drugi. Podijeljen je po poglavljima, a svako poglavlje ima podnaslov. Roman je, pored podjele na poglavlja, podijeljen u dva dijela. Prvi dio je rast, optimizam, okupljanje i nastajanje (razrada ideje o osnivanju zadruge, poravak puta, organizirana akcija podizanja društvenog doma), a drugi je dio pesimističan, crn, destruktivan. On u sebi uključuje tragiku, i to ne samo pojedinih likova (Đuke Marina, na primjer), no i cijelog sela. Sve ono za što su se ljudi borili, što ih je grupiralo, što bijaše njihova radost i njihova predana vjera — to se raspada kao kula od karata.

Roman je pisan u maniri starog dobrog realizma. Ali dok su naši stari realisti znali pažljivo u uvodu odrediti osnovne koordinate zbivanja radnje, ambijent, milje, likove, socijalnu sredinu, pejzaž unutarnji i vanjski, Karlovčan to ne čini. Roman je, čini se, ipak bio preveliki zalogaj za Karlovčana. Prije no što je dobro oslikao i odredio poprište literarne akcije, likovi mu — nedovoljno ocrtani i zaokruženi — lete u sjećanja, diskutiraju, raspredaju. Kovač Tutanj, primjerice, sjeća se svojih teških i ljutih dana šegrtovanja. Može se reći da su likovi piščeve ideje, odnosno nosioci određenog kvocijenta njegovih ideja, a nisu od krvi i mesa. Oni se dakle u romanu ne oformljuju do elegantne vještine umjetničkog življenja. Oni, čini se, ne gore kao lica iz života, ne sagorijevaju, niti pate kao ljudi, već su gole ideje.

Nakon kratkog opisa sela i ambijenta pisac prelazi na skiciranje pojedinih likova, govori o učitelju Stanku Brezovcu, njegovu dolasku u Podolje, o njegovim potkožnim misaonim mravinjacima o radu, moralu, životu seljaka. Modruš kolje svinju. To ubijanje svinje za vlastiti račun sve začuđuje, zgranjuje, jer ovdje nije običaj klati svinje. Svinje se hrane i moraju se prodavati kako bi seljak mogao doći do novca da podmiri dugove i porez (jer u primitivnom načinu privređivanja, u

isključivo agrarnom kraju kakav je Podravina bila u vrijeme stare Jugoslavije seljak ne može drugačije doći do gotovog novca, nego samo prodajom svinja, krava i teladi.).

Učitelj je režiser zbivanja u selu, on je »probudeni dio naroda«, što bi rekao Svetozar Marković, misaoni nukleus; on uočava nedostatke i podstiče ljude na akciju. Govori se o uskoj cesti, o potrebi zajedničke akcije da se ona proširi. Negdje u dubini svoje duše seljaci su protiv Brezovca, protiv njegovih »gospockih« ideja. Jer, sve što je, po njihovu »gospocko«, što dolazi odnekuda iz grada — toga se oni plaše, to ih zbuñuje i nervira. Izvršno je data unutarnja pobuna jednog priprostog podravskog seljaka — kovača (Tutanj) protivu svega što je, po njemu, nalicikano, pelcmantlaško, što dira u privatnu svojinu, u komadić »grunta«.

U razmišljanju, Tutanj dolazi do spoznaje da je učitelj ipak glavni spiritus movens, dobar duh sveopćeg djelanja i mišljenja u Podolju, da ima pravo i da mu je moral, etička platforma dobra. Dobro je oslikana borba za komadić »grunta« koji treba dati u korist puta, ali ipak ponešto mlitavo, bez dovoljno žara. Karlovčan kao da idealizira te podravške seljake, frizira ih u prave dobriane, u lictarske dobričine. Prikazani su tako kao da su svi listom za to da dadnu zemljište. U praksi to međutim ne bi baš bilo tako, jer žed Podravca za »klafrima« i ralima, za »gruntom« i katastarskim ulošcima poslovična je. Lakše ćete nagovoriti Podravca da mu se odsiječe noga ili ruka nego da mu se dira u posjed, u njegovu »gruntovno vlasništvo« propisno upisano u katastarske knjige. Otpori bi dakle trebali biti jače izraženi da se dobije na autohtonosti. To što Škanjac ne da svoje zemljište posve je jasno, jer on je i inače protiv sela dušom i tijelom, on je jastreb koji siše sve one hranjive sokove što se cijede iz mišića i preplanulih pleća vrijednih seljana. Nakon prepirke pune žara, u kojoj sudjeluju Tutanj, učitelj, Škanjac i ostali mještani koji su tu samo kao kulisa, kao primjer homogenosti i sloge, svi zaključuju da će se put zajedničkom akcijom izgraditi i da će se zemljište,

po potrebi i silom, oduzeti od Škanjca. I mržnja koja se postepeno razliva selom, jaz koji se produbljuje između sela i Škanjca, potencira se u svakoj akciji. Škanjac je oslikan jednostrano, bez ijedne pozitivne karakterne osobine, kao oličenje halapljivosti, beskrupuloznosti, epikurejstva, crne pohote (udovica Jana), neosjećajnosti. On je izvor svega zla što tare Podolje; on je personifikacija mraka. I Brezovac — idealan lik učitelja, mislioca, poštenjačine, staložen i smiren karakter — prihvaća tu slijepu i nerazumnu doktrinu mržnje. Ona mu burka krv, podgriza mir, podgrijava nerazumne i mračne strasti. Ta mržnja tutnuta pod kožu učitelja Brezovca u stvari je lična mržnja pjesnikova.

Roman »Natopljene brazde« ima ambicija da bude river-roman, roman slijeđa sudbine cijelog sela Podolja, no može se reći da pisac nije u tome uspio. Od vremena do vremena prati zbivanja u cijelom selu, sudbine ljudske, ipak se iz romana ne osjeća dah podravskog sela prignječenog lažnim patrijarhalnim mirom. Selo je ostalo negdje u pozadini, u polumraku, kao neka nevidljiva vruća protoplazma koja tinja, gori, koja se muči i grči u znoju i dugovima, a u prvi plan izbilo je premalo likova. Iz romana se ne osjeća dah Podravine u punom smislu te riječi. To je prvi roman koji je pokušao zagrabit u tajne života ovih ljudi u ovoj panonskoj ravnici, ali sa sigurnošću možemo reći da u tome nije uspio. To je podravsko selo po nekim naznakama, ali pisac je upotrijebio isuviše malo rekvizita da dočara ravničarski kolorit, da oslika jasno i izdiferencirano podravske težake, »bokce«, »bojtare«, da prodre u tajne podravske »zvuzlane« nature. Slika tla lebdi negdje u zraku, u nekoj plavičastoj magli, a galerija likova, bogata lepeza različitih tipova, karaktera, poluformata, poluinteligenata, prosjaka — jednostavno ne postoji. U prvi plan romana izbilo je svega nekoliko likova, ali i ti likovi ostali su nedovoljno razrađeni. Moglo bi se reći, premalo je u njima krvi i životnosti, strasti, grabežljivih instinkata, premalo vitaliteta, vitalnog fluida. Oni nisu strast i grč, oni su samo ideja, oni

su grozomorno dobri, ali mlitavi, siromašni i nesretni. Za Karlovčana-umjetnika, čovjeka, pjesnika i borca nema dileme: on svoje likove oslikava crno-bijelom tehnikom. Za njega postoje dvije strane svijeta: crna i bijela. Na jednoj su strani prikazani s mnogo zanosu, patetike i iskrenog suosjećanja likovi onih koji nemaju (Tutanj, Modruš, Markuš, Brezovac, Đuka Marin...), a na drugoj strani tezulje izrezbareni su likovi izrabljivača, eksploatatora i kapitalista (Škanjac). Likovi s kojima pjesnik suosjeća, prikazani su u toplim i rahlim linijama. Oni su svi redom poštenjačine, dobričine, osim Đuke Marina koji je vrijeđan, marljiv, okretan, ali na kraju posije za tuđim novcem. No pisac nalazi opravdanja za njegove postupke. I Brezovac i vižlasti kovač Tutanj nalaze opravdanja za njegove postupke i ne izriču mu oštru osudu. Moglo bi se međutim reći da Karlovčanovi takozvani dobri likovi nisu dovoljno osvjetljeni, nemaju svoj ni psihološki ni fiziološki prtljag. Oni su bez mana, bez strasti, u njih ne postoje biološki, već samo socijalni motivi, karakterne crte nisu u dovoljnoj mjeri iznijansirane ni izdiferencirane. Jedina strast svih njih je mrziti Škanjca kao inkarnaciju zla i nesreće, i ta ih strast tjera na plemenite zahvate. Đuka Marin cizeliran je preciznije, on je životan, on ima svoje dimenzije. Negativan lik (Škanjac) oslikan je cjelovitije, sažetije, njega zatičemo u životnim situacijama kako mrzi, kako se raduje, kako gramzi za novcem i moći, ali on je ipak jednostrano prikazan. Piščeva ruka osjeća se sigurnijom kad oslikava tamne strane života, kad opisuje nesreću, psihičke kovitlace negativaca. Izraz mu postaje jači, rečenica odmjerena i zgusnutija, emocionalna temperatura viša, metafore bujnije, epiteti jedri i novi. Čini se da je zlo iskusio na vlastitoj koži, pa ga i bolje poznaje.

U kompozicijskom pogledu, roman se doima mozaično, događaji su nedovoljno organizirani. Radnje u pravom smislu riječi nema. Postoji više zasebnih radnji koje su slijepljene u cjelinu. Događaji se zbivaju, ali ne uvjetuju jedni druge, već se svaki zbiva

zasebno, kao nasumice i kao slučajno. Iznad glava i sudbina Karlovcjanovih likova visi halapljivo ždrijelo ekonomske krize, ona zavlači svoje prste u njihove duše, ona upravlja njihovim strastima, njihovim veseljima i njihovim kletvama, ona ih baca, proždire i mrvli. Njegovi pozitivni likovi ne radi ono što bi htjeli, već ono što moraju. U njima se ne odvijaju konativni psihološki procesi, oni ne vole ni svoje žene, ni susjede, ni udovice, oni se ne opijaju, oni se ne svađaju oko međa, oni se ne parniče, oni ne tuguju, ne plaču. Ne vide se razlike u temperamentu, u karakteru, u inicijativama, nema konfrontacija njihovih privatnih strasti, nema sukoba. Gotovo sva se lica romantičarski idealno slažu, svima su im težnje i ciljevi zajednički. Jedina im je želja da su udruže u zadrugu i da se iz čvrste zadruge, kao iz neke puškarnice i tvrđave bore protiv sila mraka, eksploatacije, da djeluju protiv gospode, »cvikeraša«, »taškara«, naku-paca i prekupaca.

Međutim, i pored svih nedostataka koje ovaj roman nosi u sebi ipak ne bismo mogli reći da je on samo pokušaj slikanja slojevite stvarnosti podravskog sela između dva svjetska rata. On je više od pokušaja. Iako nije uspio u cjelini, uspjeliji pasusi govore nam o tome da bi iz njegova literarnog laboratorija mogli izaći, kasnije, cjelovitiji i zaokruženiji projekti. Uzmemo li u obzir da je ovaj roman pisac napisao negdje između svoje 23. i 26. godine života, onda imamo argument više kao prilog našoj tvrdnji. To je još uvijek doba kristalizacije misli, taloženja suvišnih mladenačkih strasti, doba kad čovjek još uvijek nema dovoljno životnog iskustva, kad životni sokovi neorganizirano šikljaju na sve strane i kad temperament prevaguje nad smislom za mudru odmjerjenost. A domišljatost mjere, mudrost reda i organičnosti, instinkt za ono literarno »ni premalo-ni previše« već taman onoliko koliko je potrebno, smisao da se talent podredi mjeri, a ne mjera talentu, smisao da se pisac poput moljca zavuče pod kožu svome liku i da oslušne sve one njegove tanahne impulse — to je ono ple-

menito breme koje sobom donose poznije godine.

Po tematici i motivima, poezija Grgura Karlovcjana je raznovrsna, mudro slojevita, razbarušena ili kondenzirana u blještave nakupine lirskih svjedočenja. Gdjekad je to samo idilična i melankolična deskripcija podravske ravnice, rodnog mu Kalinovca ili surih pejzaža Hercegovine, bez dubljeg poniranja u žilavo i treptavo meso humanog, bez zagrizanja u skrovite ponore psihe. To je mirna neka plovidba bonacom ravnice i uobičajenih svakodnevnih uzbuđenja, plovidba neuzbibanim površinama. Takve su mu pjesme »Proljeće«, »Jesen«, »Zima«, »Na pragu seoskog doma«, »Trešnjava nedjelja«, zatim ciklus »Pesniku prestrelenoga srca«, »Roman žudnje«, »Silazi suton«, »Kućica u suncu«. Te pjesme pisane su prozračnim jezikom, stih je slobodan, a pjesnička rečenica nejednake dužine. Iako poezija s takvom tematikom provijeva vedrinom, nekim razdraganim optimizmom i čistom djetinjtom radošću, ipak ćemo i u njoj naići na težak zrak, sumorne slike. U njegovim pjesmama isprepliću se prapošne metafore, ljubav prema rodnoj Podravini, zavičajna elegičnost, poetska bukolikost, neobične poredbe pune crnog dinamita s crnim i sumornim jadikovkama, optužbama i šakom stisnutom u prijetnju. Iza jednostavne pastorale, tople lirske slike i zgusnutih lirskih sažetaka jave se stihovi poput ovih:

Padaju prve kapi po krovu i lišću
i ćilinkaju, ko male gole ptice
u tišini starog duba.
(Ljeto)

Ili iza stihova u kojima pjesnik oslikava idilu doma toplo jednostavno, ljudski uvjerljivo, zanatski neuspjelo do kraja, u jakoj subjektivnoj ekspresiji:

Zapećak tajnu djetinjstva čuva,
tavanica se nad glavom ljulja:
(po njoj valjda netko koraca).
Dim se za mnom s ognjišta šulja.
(Na pragu seoskog doma)

nailaze teška, mračna, sumorna raspoloženja, slike pune crne, mučne i mu-

čaljive sluzi, nailazi pjesnički vrisak o ojađenoj, promašenoj ljudskoj sudbini, o ništavosti života bez dostojanstva:

Jučer težak,
danas utopljenik pod vrbama.
Zar je takav korak tvog dana?
Jučer se gristi s brigama
i krasti drva po adama,
a danas ležati podbuo i truo,
s trulim kladama.

(Utopljenik)

Protest protiv socijalne nepravde i nejednakosti, grč i stisnuta šaka, mržnja na izrabljivače, vjera u čovjeka kao slobodno biće koje samo određuje i kroji svoju sudbinu, crne slike natuškanе podmuklim električitetom odmazde onih koji su zgaženi i poniženi, pjesnička kronika tihih malih svakodnevnih sudbina, presenećenja o »večeri koja čeka na stolu«, socijalna bijeda viđena na slikarskim platnima jednog Franje Mraza ili Mirka Viriusa — to su osnovne značajke Karlovcānove takozvane socijalne poezije.

S tugom i grčom u duši svojoj pjesnik pravi »bilješke o materama«, osjeća toplinu i sućut za domaću podravsku bukoliku praveći »pjesmu o seljačkim rukama«; priglеda bolno kako »gasnu dječje oči«, a u »Zimзелenu« njegov poetski gnjev prerasta u otvorenu pobunu, u rebeliju s jasno određenom ordinatom i apscisom akcije. »Zimзелен« je simbol bunta, »puntanja«, to je rebelstvo jednoga Georgea Doge, Matije Gupca, Stjenjke Razina, Pugačova, blještava vizija pariških komunara, Gavroša, Spartaka i drugih koji su se razvrstavali na svim meridijanama i paralelama pod zastave zgaženih masa. Pjesnikov poklič je jasan. To više nije ni molba, ni jadikovka, ni »prijateljsko uvjeravanje«.

Ali pjesnik nije imao sreće da prođe tragom svojih snoviđenja, da vidi kako doista »potmulim mormorima (nezadovoljne mase) b a r u t o m mirišu«, da krene u gore, da na svoje oči vidi da »nosit će š u m a sve dalje naš hod«, jer je zločinačka ruka prekinula prerano sve njegove snovidice, sve njegove želje i nadanja.

Dok u deskripciji vedrih stanja, štimga i poetskih situacija plovi razinom, u davanju unutarnje kavalkade čovjekove, u podavanju teških stanja ugroženih sudbina, kad govori o mračnim silama koje inhibiraju razrastanje humanizma, pjesnik živne, izraz mu postane krepkiji, emocionalno življi, metafore iznenadujuće nove, (*Pusto je podne u očima krava — One (ruke) više mrtvo niz kukove, kad se nedjelja putem zabijeli, teško se zaljujaju u rukavima, što su s njima mirise škripanja ponijeli. — Naslonila se starica na prozor i čeka: tuga s pogledom pada na ruke joj suhe. Doći će njeni u kasnu snenu horu vukući za sobom svoju dugačku sjenu: ljuljat će se motike na ramenu — zazvonit će pred kućom u dvoru*) namaz liričniji, brazda dublja. Kao da ga crne strane stvarnosti jače potresu i prožmu, jače nadahnjuju... Epiteti su u ovom slučaju biraniji, poetska temperatura pečenice viša, opći dojam snažniji. U potresnom »Epitafu ocu« prepliće se intimna ljubav i zahvalnost prema roditelju s gnušanjem na izrabljivača.

Uza svu patetiku i uza sve odjeke starohelenskog pokliča s Maratonskog polja, uza sve greške zanatske (pjesnik nepravilno rimuje: dao — kopao, lice — ravnice), i pored svekolike razvučenosti i neadekvatnosti u izražaju, »Epitafu ocu« istinska je pjesnička liriska optužba. Pjesma »Otac je donio u grad bolesno dijete« vrvi jakim emocionalno prožetim ekspresijama, metafore su bujne, u pjesničkom pogledu uspjele, ali pjesma je u cjelini barokno prenatrpana. Pjesnik suviše oslikava vanjski pejzaž, a premalo se bavi unutarnjim psihološkim stanjem djeteta i oca.

Pjesnička snaga Karlovcāna dakle ne leži u bavljenju svojim subjektivnim jadovima. Njegova nabubrela i povrijeđena psiha refraktor je vanjskih zraaka, koje se ubadaju u njega iz objektivnog svijeta. On je, poput seizmografa, okrenut objektivnom svijetu i sluša njegove treptaje, njegove šumore i mrmore, on boluje njegove bolove, muči tuđe muke, pati tuđe patnje. On se grči u bolnim slikama objektivnog realiteta, njega progone:

